

TÜRKİYE EKONOMİK COĞRAFYASI

(Güncellenmiş ve genişletilmiş 7. baskı)

Prof. Dr. Hayati DOĞANAY

Yrd. Doç. Dr. Ahmet ÇAVUŞ

ÇALIŞMANIN BAŞLICA BÖLÜMLERİ

- *GİRİŞ*
- *TÜRKİYE'DE TARIM*
- *TÜRKİYE 'DE ORMANLAR VE ORMAN ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ*
- *TÜRKİYE'NİN BAŞLICA MADENLERİ*
- *TÜRKİYE'NİN BAŞLICA ENERJİ KAYNAKLARI*
- *TÜRKİYE'DE SANAYİ*
- *TÜRKİYE'DE ULAŞIM*
- *TÜRKİYE'DE TİCARET*

Prof. Dr. Hayati DOĞANAY & Yrd. Doç. Dr. Ahmet Çavuş

TÜRKİYE EKONOMİK COĞRAFYASI

ISBN 978-605-364-192-6

Kitapta yer alan bölümlerin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2016, Pegem Akademi

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları

Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.

Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında yayinevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları satın almamasını diliyoruz.

7. Baskı: Şubat, 2016 Ankara

Yayın-Proje: Neslihan Gürsoy

Dizgi-Grafik Tasarım: Ayşe Nur Kutlu

Kapak Tasarımı: Gürsel Avcı

Baskı: Salmat Basım Yayıncılık Ambalaj Sanayi Tic. Ltd. Şti.

Büyük Sanayi 1. Cadde 95/1

İskitler/ANKARA

Tel: (0312 341 10 20)

Yayıncı Sertifika No: 14749

Matbaa Sertifika No: 26062

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA

Yayınevi 0312 430 67 50 - 430 67 51

Yayınevi Belgeç: 0312 435 44 60

Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08

Dağıtım Belgeç: 0312 431 37 38

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

E-ileti: pegem@pegem.net

5. BASKIYA ÖN SÖZ

Türkiye Ekonomik Coğrafyası, program içeriği bakımından, bir üniversite ders kitabıdır. Yüksek öğretim coğrafya lisans öğrencileri için hazırlanmıştır. Bu konudaki ilk cumhuriyet devri eseri, hatırlanacağı üzere Türkiye İktisadî Coğrafyası adıyla, ORD. PROF. DR. BESİM DARKOT tarafından hazırlanmış ve eserin ilk baskısı, 1955'te yapılmıştı. Çalışmaya duyulan ihtiyaç, devamlılık arz etmesine karşın, en son baskısı, ancak 1972'de yapılabildiği.

Hem yüksek öğretim coğrafya lisans öğrencileri ve hem de, coğrafya öğretmenlerinin, fikir yapısının zaman zaman güncellenmesi kaydıyla, bu tür bir kültürel kaynağa kesinlikle ihtiyaçları vardır. Bu gereklilik, 1984-1985'de benzer bir program tarafımdan Üniversitemiz Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü öğrencilerine okutulmaya başlandığında farkına varılmış ve eldeki çalışmanın Türkiye gezi-gözlemleri hazırlığı, o zaman başlatılmıştı. Hatta, bu ad altında bir çalışma, o zamanki olanaklarla daktilo yazısı ders notu kitap şeklinde, 1990'da yayımlanarak, Coğrafya Bölümü ve Kâzım Kârabekir Eğitim Fakültesi, Coğrafya Öğretmenliği öğrencilerinin hizmetine sunulmuştu. Her baskısından önce biraz daha detaylandırılıp, güncelleştirilen eserin; ikinci baskısı, 1994'de Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi yönetimince; 1995 ve 1998'deki üçüncü ve dördüncü baskıları ise, farklı yayınevleri tarafından gerçekleştirilmişti.

Eserin eldeki bu beşinci baskısı, bu güne dek oluşturduğum en ayrıntılı ve amaca daha uygun güncellenmiş şekli olup, önceki baskılara göre, bazı yenilikler getirmiştir. Bunlar; ziraat terimi ve içeriği konusunda açılımın TÜMERTEKİN-ÖZGÜÇ (1997) ve dolayısıyla da, Batılı iktisadî coğrafyacılar felsefesi çizgisine çekilmesi; bununla da yetinilmeyerek, bazı yasal esaslara dayandırılması; zengin kaynakça, ayrıntılı dizin ve iktisadî coğrafya terimleri sözlüğü ekleri diye sıralanabilirler.

Coğrafya lisans öğrencileri öncelikli olmak üzere, ilgilenen meslektaşların daha önceki baskılara gösterdikleri ilgi, eserin eldeki duruma getirilmesi konusunda beni motive eden, esas etken olmuştur. Kendilerine, öncelikle teşekkür etmek istiyorum.

Ülkemizin değişik bölgelerine yapmakta olduğumuz arazi gezi-gözlemlerinin, organizasyonu ve uygulamalarına katılan, öğrencim Doç. Dr. Serhat ZAMAN ile internet ortamından eserde yararlanmak üzere bir çok güncel veriyi derleyen, yine öğrencilerim Doç. Dr. Ramazan SEVER, Doç. Dr. Ünal ÖZDEMİR, Yrd. Doç. Dr. Ogün COŞKUN, Yrd. Doç. Dr. Namık Tanfer ALTAŞ, Arş. Gör. Alperen KAYSERİLİ ve Arş. Gör. Ahmet ÇAVUŞ ile bilgisayar ortamında esere konan dağılım haritalarının özgün çizimlerini yapan, Yrd. Doç. Dr. Cemal SEVİNDİ'ye ayrı ayrı teşekkürü, her zaman olduğu gibi, yine zevkli bir görev saymaktayım.

Harcanan yoğun bir çaba karşılığında, her yönüyle yeterli bir yüksek öğretim coğrafya ders kitabı olduğunu düşündüğüm eserin; coğrafya öğrencileri, coğrafya öğretmenleri ve ilgilenenlerin, Türkiye İktisadî Coğrafyası ilmine bakış ufkuna, yeni bir derinlik kazandıracacağı inancındayım. Umdüğüm ve beklediğim yararları sağlaması dileklerle.

Prof. Dr. Hayati DOĞANAY

Eylül 2011, Erzurum

6. BASKIYA ÖN SÖZ

Türkiye Ekonomik Coğrafyası konulu ders kitabının bir önceki baskısı, 2011-2012 eğitim ve öğretim yılı, güz yarıyılında yapıldı.

Açıkcası, eserin bu kadar erken baskısının tükeneceğini, hiç düşünmemiştik. Çünkü, hatırlanacağı üzere bizde, objektif bilimsel eserlerden ziyade, *politik içerikli eserler* okunur. Eldeki örnekten de kolayca anlaşılacağı üzere, demek ki, bilimsel eserlere yönelik bir dönüşüm yaşandığını söyleyebiliriz. O nedenle, başta *Lise coğrafya öğretmeni* ve *Üniversite coğrafya öğrencisi meslektaşlarımız* olmak üzere, çalışmaya ilgi gösteren bütün okurlara tek tek teşekkürü zevkli bir görev sayarız.

Eksiklerine karşın, yine de eserin eldeki durumuna getirilmesinde, yoğun bir çaba harcadığı kuşkusuzdur. Bunda, öğretim elemanı mesai arkadaşlarımızın payları bulunmaktadır. Bunlardan Doç Dr. Serhat ZAMAN, Dr. Ogün COŞKUN, Dr. Namık Tanfer ALTAŞ, Dr. Alperen KAYSERİLİ ve Arş. Gör. Fatih ORHAN'a, teşekkür ederiz.

Çalışmamız ve benzer bir çok yayında, artık profesyonel olduklarını tartışmasız kabul ettiren, **PEGEM/ AKADEMİ YAYINCILIK** yönetici ve teknik ekibi bireylerine de, ayrıca teşekkür ederiz.

Eserin *Coğrafyacılar Dünyası bireyi meslektaşlarımız* ve ilgilenen meslek mensubu bireylerine, umduğumuz yararları sağlaması dileklerimizle.

Prof. Dr. Hayati DOĞANAY

Dr. Ahmet ÇAVUŞ

Kasım 2013, Erzurum

YEDİNCİ BASKIYA ÖN SÖZ

Türkiye Ekonomik Coğrafyası çalışmamız, program içeriği bakımından bir ders kitabıdır. Program konuları, coğrafya lisans öğrencilerine okutulmaktadır. Çalışmanın daha önceki beş baskısı, **Prof. Dr. Hayati Doğanay** tarafından yayıma hazırlanmıştı. Hem altıncı hem de yedinci baskıları ise, gerek formel ve gerekse bilimsel eksiklikleri büyük ölçüde giderilerek, **Prof. Dr. Hayati Doğanay** ve **Yrd. Doç. Dr. Ahmet Çavuş** tarafından yayıma hazırlanmıştır. Eserin, yaklaşık 2011-2016 devresinde üç baskısının yapılmış olması, çalışmaya duyulan ihtiyacın devam etmekte olduğu anlamına gelir. *Coğrafya lisans öğrencileri* öncelikli olmak üzere, esere gösterilen yakın ilgiye teşekkür ediyoruz.

Çalışmanın, sadece coğrafya eğitimi ve öğretimi gören üniversite öğrencilerine değil, onlarla birlikte, örneğin *iktisat - işletme* gibi bilim alanlarıyla uğraşanlar ile *coğrafya öğretmenleri* ve Türkiye'nin ekonomik kaynaklarını planlayan uzmanlara da yararlı olabileceği kanısındayız.

Umulan yararları sağlaması dileklerimizle.

Prof. Dr. Hayati Doğanay
Yrd. Doç. Dr. Ahmet Çavuş
Şubat 2016, Erzurum

İÇİNDEKİLER

GİRİŞ

1. Önceki Çalışmalar	1
2. Türkiye Ekonomik Coğrafyası'nın Konusu	4
3. Türkiye Ekonomik Coğrafyasının Başlıca Kaynakları.....	6
4. Türkiye Ekonomisini Etkileyen Coğrafi Etmenler	16
4.1. Coğrafi Konum ve Etkileri	16
4.2. Yeryüzü Şekilleri ve Etkileri.....	23
4.3. İklim Özellikleri ve Etkileri.....	28
4.4. Nüfus ve Etkileri	30

BİRİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE TARIM

1.1. Ziraat (Tarım) Nedir?	33
1.2. Türkiye'de Topraktan Yararlanma Durumu	38
1.3. Türkiye Tarımını Etkileyen Doğal ve Beşeri Çevre Etmenleri	41
1.3.1. Toprak ve Bakım	42
1.3.2. Sulama.....	43
1.3.3. Gübreleme.....	47
1.3.4. Tarımda Islah ve İlaçlama.....	48
1.3.5. Tarımda Makineleşme.....	49
1.3.6. Pazarlama	51
1.3.7. Tarımı Destekleyen Kuruluşlar	51
1.4. Tarla ve Bahçe Kültürleri	52
1.4.1. Tahıl Tarımı	52
1.4.1.1. Buğday Tarımı	53
1.4.1.2. Arpa Tarımı	58
1.4.1.3. Mısır Tarımı	60
1.4.1.4. Çeltik Tarımı	63
1.4.1.5. Diğer Tahıllar	65
1.4.2. Sebzecilik	67
1.4.3. Endüstri (Sanayi) Bitkileri Tarımı.....	72
1.4.3.1. Tütün Tarımı	73
1.4.3.2. Pamuk Tarımı	78
1.4.3.3. Şeker Pancarı Tarımı	85
1.4.3.4. Çay Tarımı	89
1.4.3.5. Yağlı Tohumlar Tarımı	97
1.4.3.6. Yem Bitkileri Tarımı	102
1.4.3.7. Diğer Endüstri Bitkileri	103
1.5. Meyva Bitkileri Tarımı	107
1.5.1. Fındık Meyvacılığı	108
1.5.2. Zeytin Yetiştiriciliği	121
1.5.3. Bağcılık Tarımı.....	127

1.5.4. İncir Yetiştiriciliği	133
1.5.5. Turunçgil Meyvacılığı	136
1.5.6. Muz Yetiştiriciliği	141
1.5.7. Kayısı Meyvacılığı	145
1.5.8. Şeftali Yetiştiriciliği	148
1.5.9. Elma Yetiştiriciliği	150
1.5.10. Armut Yetiştiriciliği	152
1.5.11. Badem Meyvacılığı	153
1.5.12. Ceviz Meyvacılığı	156
1.5.13. Antep Fıstığı Meyvacılığı	160
1.5.14. Kivi (Aktinidya) Meyvacılığı	163
1.5.15. Kestane Meyvacılığı	166
1.5.16. Diğer Meyvalar	167
1.6. Seracılık (Örtü Altı Üretimi)	172
1.7. Türkiye’de Hayvan Yetiştiriciliği.....	179
1.7.1. Küçük Baş Hayvancılık	186
1.7.2. Büyük Baş Hayvancılık	189
1.7.3. Kümes Hayvanları Yetiştiriciliği	193
1.7.4. İpek Böceği Yetiştiriciliği	196
1.7.5. Arı Yetiştiriciliği ve Bal Üretimi	198
1.8. Su Ürünleri Avcılığı ve Yetiştiriciliği	201
1.8.1. Deniz Balıkçılığı	201
1.8.2. Tatlı Su Balıkçılığı	206
1.8.3. Kültür Balıkçılığı	207
1.9. Tarımın Türkiye Ekonomisindeki Yeri ve Önemi.....	207

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE ORMANLAR VE ORMAN ÜRÜNLERİ ÜRETİMİ

2.1. Türkiye Ormanlarının Coğrafi Dağılışı	211
2.2. Ormanlardan Yararlanma ve Orman Ürünleri.....	218
2.3. Ağaçlandırma.....	220
2.4. Ormanların Önemi ve Korunması	222
2.5. Ormanlarımızın Verimlilik Sınıfları ve Ekonomik Önemi	226

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’NİN BAŞLICA MADENLERİ

3.1. Yer Altı Kaynakları (Madenler)	229
3.2. Türkiye’nin Başlıca Metalik Madenleri	231
3.2.1. Demir Cevheri Yatakları:.....	233
3.2.2. Kromit Cevheri Yatakları.....	246
3.2.3. Bakır Cevheri Yatakları	252
3.2.4. Alüminyum (Boksit) Yatakları	259
3.2.5. Manganez Yatakları	262

3.2.6. Kurşun ve Çinko Yatakları	265
3.2.7. Volfram Yatakları	271
3.2.8. Nikel Yatakları	272
3.2.9. Molibden Yatakları	273
3.2.10. Antimon (Stibin) Yatakları	275
3.2.11. Altın ve Gümüş Yatakları	277
3.2.12. Uranyum ve Toryum Yatakları.....	281
3.2.13. Civa Yatakları.....	281
3.3. Türkiye'nin Metal Dışı Madenleri	284
3.3.1. Bor Tuzları.....	284
3.3.2. Fosfat Yatakları	290
3.3.3. Tuz Yatakları.....	293
3.3.4. Sodyum Sülfat Yatakları	300
3.3.5. Kükürt Yatakları	302
3.3.6. Perlit Yatakları	304
3.3.7. Çimento Hammadde Yatakları	305
3.3.8. Bentonit Yatakları	307
3.3.9. Barit (Baryum) Yatakları.....	308
3.3.10. Asbest Yatakları.....	310
3.3.11. Manyezit Yatakları.....	312
3.3.12. Mermer Yatakları	314
3.3.13. Zımpara Yatakları	317
3.3.14. Kaolin Yatakları	319
3.3.15. Kil Yatakları	319
3.3.16. Kuvarsit ve Kuvars Kumu Yatakları.....	320
3.3.17. Mika Yatakları	321
3.3.18. Bazı Yapı (İnşaat) Taşları	321
3.3.19. Lületaşı Yatakları.....	323
3.3.20. Oltutaşı Yatakları	326

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'NİN BAŞLICA ENERJİ KAYNAKLARI

4.1. Maden Kömürü (Taş Kömürü).....	327
4.2. Linyit Kömürü	332
4.3. Asfaltit Yatakları	341
4.4. Bitümlü Şistler (Bitümlü Şeyl).....	342
4.5. Petrol.....	343
4.6. Doğal Gaz.....	352
4.7. Nükleer Enerji Kaynakları.....	354
4.8. Su Gücü (Hidro-Elektrik) Potansiyeli.....	355
4.9. Güneş Enerjisi	357
4.10. Rüzgâr Enerjisi.....	360
4.11. Jeotermal Enerji.....	364
4.12. Diğer Enerji Kaynakları.....	371
4.13. Türkiye Elektrik Enerjisi Üretimi.....	373

BEŞİNCİ BÖLÜM**TÜRKİYE'DE SANAYİ**

5.1. Türkiye'de Sanayinin Kuruluş Koşulları.....	381
5.1.1. Ham Madde.....	381
5.1.2. Enerji Kaynakları	383
5.1.3. Sermaye	383
5.1.4. İş Gücü.....	384
5.1.5. Ulaşım ve Pazar	385
5.2. Türkiye'de Sanayinin Gelişmesi ve Yapısı.....	386
5.2.1. Cumhuriyet Devri Öncesi	386
5.3. Cumhuriyet Devrinde Sanayi	398
5.3.1. Sanayide Planlı Devre Öncesi.....	398
5.3.2. Sanayide Planlı Devre	402
5.4. Türkiye'de Sanayinin Yapısı.....	409
5.4.1. Topyekûn Planlı Kalkınma Devresi Öncesi.....	409
5.4.2. Topyekûn Planlı Kalkınma Devresi	415
5.5. Sanayi İşletmelerinin Sınıflandırılması	421
5.6. Türkiye'de Başlıca Sanayi Grupları ve Bazı Alt-Grupları	424
5.6.1. Gıda-İçki ve Tütün Endüstrisi.....	424
5.6.2. Dokuma, Giyim ve Deri Endüstrisi.....	465
5.6.3. Orman Ürünleri ve Mobilya Endüstrisi	502
5.6.4. Kâğıt ve Kâğıt Ürünleri Endüstrisi.....	515
5.6.5. Kimya Endüstrisi	522
5.6.5.1. Patlayıcı Maddeler Endüstrisi.....	524
5.6.5.2. Endüstriyel Gazlar	526
5.6.5.3. Sabun-Deterjan ve Kozmetik Endüstrisi	528
5.6.5.4. Boya Endüstrisi	534
5.6.5.5. Soda Külü ve Türevleri Endüstrisi	535
5.6.5.6. Sodyum Tuzları Endüstrisi.....	536
5.6.5.7. Deri Kimyasalları Endüstrisi	538
5.6.5.8. Boyar Maddeler Endüstrisi.....	538
5.6.5.9. Tekstil Kimyasalları Endüstrisi	539
5.6.5.10. Selüloz Kimyasalları Endüstrisi	539
5.6.5.11. Yapıştırıcılar Endüstrisi	540
5.6.5.12. Gıda Aroma Maddeleri Endüstrisi.....	540
5.6.5.13. Kibrit Endüstrisi	541
5.6.5.14. Petrol Ürünleri Endüstrisi.....	541
5.6.5.15. Yapay Gübre Endüstrisi.....	543
5.6.5.16. Motorlu Taşıtlar Lâstik Endüstrisi	545
5.6.5.17. İlaç Endüstrisi	547
5.6.5.18. Diğerleri	548
5.6.6. Taş ve Toprağı Hammadde Olarak Kullanan Endüstri.....	549
5.6.7. Metal Endüstrisi	564
5.6.7.1. Demir ve Çelik Endüstrisi	565
5.6.7.2. Demir Dışı Metaller Endüstrisi:.....	575

5.6.8. Otomotiv Endüstrisi	578
5.6.8.1. Otomotiv Endüstrisinin Gelişimi ve Yapısı	580
5.6.8.2. Otomotiv Endüstrisinde Üretim ve Ticaret	586
5.6.8.3. Demir Yolu Taşıtları Endüstrisi	587
5.6.8.4. Gemi Yapım Endüstrisi	590
5.6.8.5. Dayanıklı Tüketim Malları Endüstrisi	595
5.6.9. Türkiye'de Sanayi Etkinliklerinin Coğrafi Dağılışı	596

ALTINCI BÖLÜM

TÜRKİYE'DE ULAŞIM

6.1. Ulaşımı Etkileyen Doğal ve Beşeri Etmenler	607
6.2. Kara Yolu Ulaşımı	614
6.2.1. Cumhuriyet Devri Öncesi	614
6.2.2. Cumhuriyet Devri Kara Yolları	622
6.3. Demir Yolu Ulaştırması	634
6.3.1. Cumhuriyet Devri Öncesi	634
6.3.2. Cumhuriyet Devri	641
6.4. Deniz Yolu Ulaştırması	654
6.4.1. Cumhuriyet Devri Öncesi	654
6.4.2. Cumhuriyet Devri	656
6.4.3. Türkiye Deniz Yollarında Taşımacılık	663
6.5. Hava Yolları Ulaştırması	720
6.6. Boru Hatları	729

YEDİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE TİCARET

7.1. İç Ticaret	742
7.2. Dış Ticaret	744

SÖZLÜK	753
KAYNAKÇA	789
DİZİN	805

1. Önceki Çalışmalar

Türk coğrafya bilim tarihinde **ekonomik coğrafya**, o zamanki adıyla **cağrafya-i iktisadî** terimi, ilk kez **XX. yüzyıl başlarında** kullanılmaya başlanmıştır. Ancak bu noktaya gelinmesinin, bir hazırlık devresi vardır. Bu devre, **I. Meşrutiyet yılları** (1876-1908) olarak sınırlandırılabilir. Gerçi, sözü edilen süreçte iktisadî coğrafya, ya da Türkiye veya Osmanlı Ülkeleri İktisadî Coğrafyası adlarıyla eserler verilmiş değildir. Ancak yine de, **askerî ve sivil idâdiler** (askerî ve sivil liseler) ile **mekteb-i mülkiye** (bugünkü S.B.F karşılığı) okullarının coğrafya eğitimi müfredat programları esas alınarak; daha çok orta öğretime dönük, hazırlanmış olan bazı coğrafi eserler, *Türk ekonomik coğrafyası ilmi ve çağdaş Türkiye ekonomik coğrafyasının* kuruluş ve gelişmesine zemin hazırlamış **ilk eserler** olarak düşünülebilir (Tablo 1'i inceleyiniz).

Tablo 1. Türk coğrafya bilim tarihinin ilk ekonomik coğrafya eserleri

Eserin adı	Yazarı	Yayın yılı
Cağrafya-i Ticarî (Ticaret Coğrafyası)	Hasan Fehmi	1884
Cağrafya-i Umrânî ¹ (Bayındırlık Coğrafyası)	Mehmet Hikmet	1886
Memâlik-i Osmaniye Cağrafya-i Ziraî (Osmanlı Ülkeleri Ziraat Coğrafyası)	Binbaşı Hüseyin	1887
Cağrafya-i Sinaî ve Ticarî (Sanayi ve Ticaret Coğrafyası)	Hasan Fehmi	1890
Memâlik-i Osmaniye Cağrafya-i İktisadîsi (Osmanlı Ülkeleri İktisadî Coğrafyası)	Saffet Geylangil	1913
Osmanlı Cağrafya-i İktisadîsi (Osmanlı Ülkeleri İktisadî Coğrafyası)	Faik Sabri Duran	1913

Türk coğrafya bilim tarihinde, iktisadî coğrafya adıyla **ekonomik coğrafya** terimi, çağdaş Türk coğrafya ilminin de kurucuları arasında yer almış, iki ünlü coğrafyacı bilim adamı tarafından kullanılmıştır. Bunlar, **Memâlik-i Osmaniye Cağrafya-i İktisadîsi** (1913), yani *Osmanlı Ülkeleri İktisadî Coğrafyası* adlı eserin yazarı olan müderris (profesör) **Saffet Geylângil**¹ (1877-1945) ve **Osmanlı Cağrafya-i İktisadîsi**, daha Türkçe bir

1 **Saffet Geylangil** (1877-1945): Mülkiye mezunu (1896) coğrafyacı. Bir süre sınıf öğretmenliği yaptıktan sonra, İstanbul'da orta öğretim okullarında *coğrafya öğretmenliği* görevini sürdürürken; bugünkü İstanbul Üniversitesi (Darülfünun, 1915) Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü'ne *Müderris* (prof.) olarak atandı. Vefatına dek bu bölümde *İktisadî Coğrafya* ve *Türkiye İktisadî Coğrafyası* dersleri okuttu. En tanınmış eserleri; **Memâlik-i Osmaniye Cağrafya-i İktisadîsi** ile **Resimli ve Haritalı Cağrafya-i Umumi** olarak burada hatırlanabilir.

ifadeyle, *Osmanlı İktisadî Coğrafyası* (1913) adlı eserin yazarı olan, ünlü kartoğraf ve ilk Türkçe atlas uzmanımız, müderris (profesör) **Faik Sabri Duran**² (1882-1943) olmuşlardır (Tablo 1'i tekrar inceleyiniz).

Ancak, çağdaş Türk coğrafya ilminin kurucularından ve çağdaş Türkiye Coğrafyası ilminin ilk temsilcisi, ünlü kartoğraf, ünlü eğitimci ve yazar merhum **Ord. Prof.Dr. Besim Darkot**³ (1903-1990); bu eserlerin, bilimsel amaçlara varmak için harcanmış çok büyük bir emek ve çabanın ürünleri olduklarını; fakat coğrafya ilmini destekleyen teknik kuruluşlar (TÜİK, DSİ, MİGM ve HGM gibi) henüz yurdumuzda oluşmadığından; yani doküman yetersizliği dolayısıyla bu eserlerde, hedeflenen amaçlara varılmadığını kabul etmektedir. Bu değerlendirme, temelde doğrudur. Gerçekten de, örneğin elde çeşitli *üretim verileri* (tarımsal üretim, madenler, sanayi, nüfus verileri gibi), *klimatik veriler* (özellikle sıcaklık ve yağış verileri), amaca uygun ölçekte haritalar... gibi coğrafyacının mutlaka yararlanması gereken malzeme noksan olur, veya hiç bulunmazsa; ekonomik coğrafyanın başlıca bilimsel konuları ve sorunlarını açıklamak da elbette mümkün olmazdı.

Bununla birlikte, bu iki ünlü coğrafyacı merhum bilim adamının, Türk bilim tarihinde ilk kez **iktisadî coğrafya** terimini kullanmaları ve daha sonra bu alanda yapılacak çalışmaların yolunu açmaları yanında, bugünkü bilimsel *Türk beşeri ve ekonomik coğrafyası araştırmalarının ilk öncüleri* olmaları bile, yeterli ve büyük bir başarı olarak düşünülmelidir.

2 **Faik Sabri Duran** (1882-1943): Ünlü bir coğrafyacıdır. Avrupa'ya gönderilen II. Meşrutiyet devri sonrası öğrencilerdendir. Paris Sorbonne (Sorbon) Üniversitesi'ne gönderildi (1909). Orada, ünlü coğrafyacıardan (Gallois ve de Martonne gibi) dersler aldı ve İstanbul'a döndükten (1913) sonra, Darülfünun (İ.Ü) Edebiyat şubesi (Edebiyat Fak.) *coğrafya muallimliği* görevine atandı (1913). İki yıl sonra, (1915) müderrisliğe (profesörlük) yükseltildi ve 1920'de istifa ederek, tekrar Avrupa'ya gitti. Londra ve Paris'te 1920-1926 arasında Türkiye'nin iktisat danışmanlığını yaptı. Tekrar yurda dönerek, 1926-1928 devresinde M.E.B'nda Talim ve Terbiye Kurulu çeviri uzmanı olarak görev yaptı. Bu görevden ayrılarak, 1928-1930 devresinde İstanbul Devlet Matbaası Müdürlüğü ve 1930-1931 devresinde ise, Gazi Terbiye Enstitüsü Müdürlüğü görevlerinde bulundu. Öğretmenlik görevine yeniden dönerek, Haydarpaşa ve Galatasaray liselerinin coğrafya öğretmenliği görevlerini yaptı. Bundan sonraki meslek hayatı boyunca, hep bu görevde (Galatasaray lisesi coğrafya öğretmenliği) kaldı. O'na esas ününü; özellikle liselerde okutulan *Genel Coğrafya Dersleri* (1939) ile *Büyük Devletler ve Komşu Hükümetler* (ilk baskı 1933, ikinci baskısı 1942; Behçet Güçer ile birlikte) adlı kitaplar başta olmak üzere; *Osmanlı Çağrasya-i İktisadisi* (1913) ve *Türkiye Coğrafyası* (1943) gibi orta öğretim ders kitapları sağladı. Unutulmasını önleyen esas etken ise, aynı zamanda da ünlü bir kartoğraf oluşudur. Türkiye, Avrupa ve Asya haritaları hazırlamış olması yanında; ilköğretim ve orta öğretim öğrencileri için ATLASLAR da hazırlamıştır. Bunlardan özellikle **Büyük Atlas, ilk kez 1937'de** yayımlanmış olup, *güncellenmesi* kaydıyla, o günden bu güne, defalarca yayımlanmıştır. Bu gün, orta öğretim öğrencileri ile yüksek öğretim öğrencileri ve Coğrafyacılar tarafından bu atlas, tanınmakta ve ondan yararlanılmaktadır.

3 **Mehmet Besim Darkot** (1903-1990): İstanbul doğumlu olup, ilk ve orta öğrenimini, tarihi İstanbul ilköğretmen okulunda yapmıştır. Darülfünun (İstanbul Üniv.) Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü'nü bitirdi (1928) ve Strasbourg Üniversitesi'ne doktora yapmak üzere gönderildi. Yüksek lisans eğitimini tamamlayarak İstanbul'a döndü ve Darülfünun Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü *müderris muavinliği* (bugünkü Arş. görevliliği) görevine atandı (1932) ve 1933'de doktorasını tamamlayarak Dr. oldu; aynı yıl, *Türkiye ve Ülkeler Coğrafyası kürsüsü* doçentlik görevine atandı.

Darkot; 1939'da profesör, 1956'da ise *Ordinaryus profesör* oldu. Emekli olana dek (1973), Türkiye ve Ülkeler Coğrafyası Kürsüsü kürsü başkanlığı görevini de yürüttü. Ayrıca, 1942-1947 devresinde İstanbul Çapa Yüksek Öğretmen Okulu müdürlüğü görevini yaptı.

İstanbul Üniv. İktisat Fakültesi'nde de uzun yıllar ders verdi. Türk Coğrafya Kurumu'nun kuruluş hazırlıkları ve bütün etkinliklerinde, *Türk Coğrafya Dergisi*'nin periyodik bir biçimde yayımlanması, Birinci Türk Coğrafya Kongresinin toplanması, *Türkiye'nin coğrafi bölgelere ayrılması* çalışmaları gibi önemli hizmetlerde, etkin bir biçimde görev yaptı.

İlköğretim ikinci kademe *coğrafya ders kitapları* (özellikle Milli Coğrafya I ve II) ile liseler için *Genel Coğrafya, Ülkeler Coğrafyası* (Rauf Seymen ile birlikte) ve *Türkiye Coğrafyası* ders kitapları, bu programların çağdaş anlamda sistemleştirilmesi bakımından da çok başarılı ve her zaman övgüye değer eserler olarak dikkati çekerler. Ayrıca, eski *İslam Ansiklopedisi* gibi çok önemli bir kültürel hazinenin *şehir maddeleri*, kendisi tarafından hazırlanmıştır.

Darkot'un eserleri arasında en tanınmış olanları; *Coğrafi Araştırmalar* (ilk baskısı 1938), *Avrupa Coğrafyası* (ilk baskı 1949), *Türkiye İktisadî Coğrafyası* (ilk baskı 1955), *Kartoğrafya Dersleri* (ilk baskı 1938) konulu kitapları olup, ayrıca bir çok coğrafi makalesi bulunmaktadır. *Balkan Yarımadası Haritası* (1954) ve *Türkiye Fiziki Haritası* (duvar haritası, ilk baskı 1960), başlıca haritalarıdır.

Türkiye Ekonomik Coğrafyası araştırmalarının giderek bilimsel temeller üzerine oturtulması ve öğretim programının netleşmesi, ancak **Cumhuriyet devri** içinde mümkün olmuştur. Bunda esas rolü ise, üniversitelerimizde *coğrafya bölümleri* (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü 1915 ve D.T.C.F Coğrafya Enstitüsü 1935 gibi) kurulması; bunlarda, özel olarak **Türkiye Coğrafyası Anabilim Dalı** bilim alanlarında (Türkiye Ekonomik Coğrafyası, Türkiye Yerleşme Coğrafyası, Türkiye Ziraat Coğrafyası, Türkiye Jeomorfolojisi... gibi) araştırmalar yapan araştırmacı bilim adamlarının yetişmesi ve coğrafyacıya, coğrafi araştırmalarında doküman sağlayacak teknik kuruluşların, art arda kurulmuş olması oynamıştır (önemi dolayısıyla bu konu, az sonra tekrar ele alınacaktır).

Türkiye İktisadî Coğrafyası adı altında **ilk Cumhuriyet devri çağdaş eseri, Ord.Prof.Dr. Besim Dar-kot** vermiş olup, bu adla eser, **1955 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi yayını** olarak çıkmıştır (uzun yıllar bu fakültede ders kitabı olarak okutulmuştu). Eser, Türkiye İktisadî Coğrafyası'nın müfredat programını içermesi ve bu tür çağdaş bir programda hangi konuların bulunması gerektiği sorununa ışık tutması, konuları ele alış ve işleme tarzı gibi pedagojik özellikleri bakımından, kanaatime göre büyük önem taşımaktadır. Çalışma 1972'de beşinci kez yayımlandığı halde (İ.Üniv. Edebiyat Fak. Coğrafya Enstitüsü yayımları arasında), gelişen ve değişen Türkiye ekonomisi koşullarına uygun değişiklikler ve ilaveler yapılarak eserin yeniden yayımlanmayışı; ancak, bu alandaki ihtiyacın da devam ettiğinin farkına varılması, bazı coğrafyacılar tarafından, *yüksek öğretim coğrafya öğrencileri* ile coğrafyacı okurların ihtiyacını karşılayacak, **yeni Türkiye ekonomik Coğrafyası eserleri** kaleme alınmasına zemin hazırlamıştır.

Bunların ilki, **Prof.Dr. Reşat İzbirak** (1911-1998) olup⁴, M.E.B Kültür yayınları arasında çıkan **Türkiye I**'in devamı olan (bu cilt bütünüyle Türkiye Fizikî Coğrafyası konularına ayrılmıştır) ve **Türkiye 2** adı altında Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Kültür Yayınları (1973) arasında çıkan eserin, bir bölümü *Türkiye nüfus ve yerleşme coğrafyası* konularına (s. 1-153), diğer kısmı ise, *Türkiye İktisadî coğrafyası* konularına ayrılmıştır (s. 612-844). İlk kez 1973'de (az önce söz konusu edildi) ve son olarak da **Türkiye I ve II** adıyla M.E.B tarafından yayımlanan bu eser, kısa zamanda tükenmiş (zaten 5 000 adet yayımlanmıştı) ve yine üniversite coğrafya öğrencileri, ders kitabı formatında kaynak bulma sorunuyla karşı karşıya kalmışlardır.

4 **Reşat İzbirak** (1911-1998) Adı, Türk coğrafya tarihine altın harflerle yazılmış büyük coğrafyacı bilim adamı... Harput'da dünyaya geldi (1911); ilköğrenim ve orta öğrenimini Kayseri Lisesi'nde yaptı; Darülfünun Edebiyat Fakültesi Coğrafya Enstitüsü'ne girdi ve buradan mezun oldu (1934); devlet bursu kazanarak, doktora yapmak üzere Berlin Üniversitesi'ne gönderildi (1935); yurt dışından dönünce, Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Coğrafya Enstitüsüne asistan olarak girdi (1939) ve bölümün kurucusu Ord.Prof.Dr. Herbert Louis ile çalışmaya başladı; 1944 yılında doçentlik unvanı, 1953 yılında ise profesörlük unvanı aldı.

İzbirak; *mükemmel bir coğrafya eğitimcisi, güçlü bir hatib ve kaleme aldığı bilimi, anlaşılır bir bilim adamı* olup, coğrafya ilminin değişik alanlarında bir çok eser vermiştir. Bir birinden önemli bu eserlerin, hepsini burada söz konusu etmek olanaksızdır. Bunların, bir kaçını söz konusu edelim:

Sistematiik Jeomorfoloji (HGM=HGK yayını, 1955), *Jeomorfoloji: Analitik ve Umumi* (Ankara Üniv. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak. Yay. 1958), *Sular Coğrafyası I: Yer altı suları, Kaynaklar...* 1962, *Sular Coğrafyası II: Akarsular ve Göller, Türkiye I* (1972), *Türkiye 2* (1973), *Bitki Coğrafyası* (1973) ve *Coğrafya Terimleri Sözlüğü: Almanca, Fransızca, İngilizce karşılıkları Eski ve Yeni Şekilleriyle İndeks'li*, 1964 gibi. *Bunlardan başka İzbirak'ın, daha pek çok çalışması, konferans ve rapor metni ile makaleleri bulunmaktadır.*

İzbirak; liseler için de başarılı coğrafya ders kitapları hazırlamıştır. Coğrafya I, Coğrafya II ve Coğrafya III adı altında lise sınıflarında okutulan bu eserler, uzun süre yürürlükte kalmışlardır.

İzbirak'ın bütün eserleri; sorunları analiz ve sentez etmesi; sosyal ve ekonomik sorunlara çözüm yolları önermesi gibi üstünlükleri, yani derinlik ve genişliği olan eserlerdir. Ancak O'nun **Coğrafya Terimleri Sözlüğü**, bu güne dek gücüne erişilememiş bir *şaheser* olup, kesinlikle her coğrafyacı ve coğrafya eğitimcisinin kütüphanesinde bulunmalıdır. İlk baskısı 1964 yılında yapılan, defalarca M.E.B tarafından da yayımlanan (son baskı 1992'de yapıldı) eser, artık bulunamamakta; fotokopi yoluyla çoğaltılmaktadır.

Bir çok öğrencisi gibi ben de; *Adı, Türk coğrafya tarihine altın harflerle kazılmayı çoktan hak etmiş; nev'i şahsına münhasır büyük hoca Prof.Dr. Reşat İzbirak'ın öğrencisi olmayı, kendim için bir ayrıcalık ve övünç kaynağı sayarım. Kendisini sevgi, saygı ve şükranla anarım...*

Eldeki eserden de kolayca anlaşılacağı üzere, Darkot ve İzbirak'tan sonra Türkiye İktisadi Coğrafyası üzerinde ders kitapları kategorisinde eser veren bir diğer öğretim üyesi, **Prof.Dr. Hayati Doğanay** olmuştur. Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü öğretim üyesi iken bir araya getirdiği *ders notları*; *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*: Birinci kitap (1. Fasikül), *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*: Birinci kitap (2. Fasikül), *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*: Birinci kitap (3. Fasikül) ve *Türkiye Ekonomik Coğrafyası*: Birinci kitap 4. Fasikül adlarıyla, 1989'da 700 sayfayı aşan bir kaynak olarak Bölüm öğrencilerinin hizmetine sunulmuştu. Yeniden düzenlenen bu çalışma, **1994'de Türkiye Ekonomik Coğrafyası adı altında** tek ciltte toplandı ve *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Yayınları* (No. 767, 39, 33) arasında çıktı. Yapılan güncelleştirmeler sonrası çalışma, 1995'te ve 1998'de yeniden yayımlandı. Ülke **iktisadî kamu kuruluşlarının özelleştirilmesi** ve bunun uzunca bir sürece yayılması, dağılımlar ve hesaplamaların yeniden yapılmasını gerektirmiş; bu önemli eser, tekrar ancak 2010'da eldeki durumuna getirilerek, 2011'de yayımlanabilmiştir.

Türkiye Ekonomik Coğrafyası üzerinde, ders kitapları formatında çalışma yapan coğrafyacıardan bir diğeri, Marmara Üniversitesi öğretim üyelerinden, **Doç.Dr. Nuran Taşlıgil** olup, **Türkiye'nin Ekonomik Coğrafyası** adlı çalışmasını, **2005'te yayımlamıştır** (Çantay, İstanbul). Derli toplu ve çoğu konuları öz olarak söz konusu edilmiş olan eser, Eğitim fakültelerinin, *Sosyal bilgiler öğretmeni adayları* öğrencilerinin ihtiyacını da rahatlıkla karşılayabilecek mahiyette bir çalışmadır.

2. Türkiye Ekonomik Coğrafyası'nın Konusu

Hatırlanacağı üzere **geniş anlamda beşerî coğrafya** (ing. human geography), *ekonomik coğrafya=iktisadî coğrafya* (ing. economic geograph) bilim alanlarını da içerir.⁵ Ancak, beşerî coğrafya bilim alanlarını araştırmacılar, eskiden beri hep iki alt-başlık altında inceleme eğiliminde olmuşlardır. *Nüfus coğrafyası*, *yerleşme coğrafyası*, *siyasal coğrafya*, *tarihi coğrafya* gibi **dar anlamda beşerî coğrafya** ile *ziraat coğrafyası*, *sanayi coğrafyası*, *ulaşım coğrafyası*, *enerji kaynakları coğrafyası*, *doğal kaynaklar coğrafyası*, *turizm coğrafyası* gibi bilim alanlarını içeren **ekonomik coğrafya** (ing. economic geography), bu eğilimin hemen hemen esasını oluşturmuştur.

- *İnsan tarafından oluşturulmuş; ya da doğal olarak, yani kendiliğinden oluşmuş ekonomik kaynakları; coğrafya ilminin araştırma yöntemleri, düşünce ilkeleri ve ifade teknikleri dahilinde inceleyen bilime, ya da coğrafya bilim alanlarına, genel bir adlandırma olarak, ekonomik coğrafya=iktisadî coğrafya* denir. Bu bilim alanlarının hepsine birden, **ekonomik kaynakların coğrafyası** da diyebiliriz. Tanımda geçen *ekonomik=iktisadî kaynak* terimi, işletildiğinde gelir, yani kazanç sağlayan, her tür mal ve hizmeti ifade eder. Burada geçen **kaynak**; *öznel* yani insan eseri de olabilirler; *nesnel*, yani doğal çevre eseri de olabilirler. Örneğin, *madenler ve ulaşım* gibi.

- Kaynaklar; insan eseri olup olmayışlarına göre, **doğal kaynaklar** ve **beşerî kaynaklar** diye, iki büyük gruba ayrılabilirler. Oluşumunda, insanın herhangi bir rolü veya etkisi olmayan kaynaklara, **doğal kaynak**=doğal zenginlik kaynakları (tabii kaynaklar) denir. Bunlar; *tarım toprakları*, *çayır ve mer'alar*, *suyaknakları* (yer altı suları, akarsular, kaynaklar, göller, denizler), *ormanlar* gibi **yeryüzü zenginlik kaynakları** ile *metalik kaynaklar*, *metal olmayan kaynaklar*, *enerji kaynakları*, *maden gibi işletilen kayaçlar* ve benzerleri de, **yer altı zenginlik kaynakları** diye tanımlanırlar. İnsanın; bilgi, beceri, teknik ve teknolojisinin ürünü olan gelir kaynaklarına da, **beşerî kaynaklar** (insan kaynakları) denilmektedir. Bunlar; ekip dikme, ekip biçme, hayvancılık, su ürünleri avcılığı, su ürünleri yetiştiriciliği, ormancılığın *silvikültür* ve *tarımsal ormancılık* (ing.

5 Dar anlamda beşerî coğrafya; *nüfus coğrafyası*, *yerleşme coğrafyası*, *siyasal coğrafya*, *tarihi coğrafya*, *tıbbi coğrafya* gibi coğrafya bilim alanlarını içerir. Geniş anlamda beşerî coğrafya ise; sözü edilen bu coğrafya bilim alanları ile birlikte; *ziraat coğrafyası*, *sanayi coğrafyası*, *doğal kaynaklar*, *enerji kaynakları*, *turizm coğrafyası* gibi bilim alanlarını da içerir. Bu nedenle, coğrafya literatürümüzde veya coğrafya terimleri arasında çok sık kullanılan, *beşerî ve iktisadî coğrafya* veya *beşerî ve ekonomik coğrafya* terimleri yerine sadece, **beşerî coğrafya** da denilebilir.

agroforestry) gibi etkinlik alanlarını içeren **tarım sektörü**; maden çıkarımı ve çok değişik sanayi malları üretimini içeren **sanayi sektörü** ile **enerji üretimi, ulaşım ve haberleşme, ticaret, turizm, bankacılık, genel hizmetler** (eğitim ve sağlık gibi) alanlarını içeren **hizmetler sektörü** üretim alanlarından oluşurlar.

En önemlisinin yetişmiş ve eğitilmiş insan gücü olması kaydıyla, bir ülkenin sahip olduğu doğal ve beşerî kaynaklar, onun ekonomik kaynaklarıdır. Ülkelerin *zenginlik kaynakları* da denilen bu servet, sadece *ekonomik coğrafya bilim alanlarının değil, onunla birlikte, ekonomi=iktisat ilimlerinin de araştırma ve inceleme konularıdır.* Bundan dolayı, *ekonomi bilimleri ve ekonomik=iktisadî coğrafya bilim alanları, araştırma konusu ortaklığı* bulunan bilimleridir. **Ekonomik kaynakların, gelir getirici (kazanç sağlayıcı) bir şekilde işletilmesinin, yöntem ve ilkelerini inceleyen ilme ekonomi=iktisat denir** diye bir tanım yapılabilir. Az önce de söz konusu edilen, **ekonomik sektörlerdeki iş gücü, üretim ve kazanç artışları, ekonomik büyüme** terimiyle ifade edilir. Söz konusu sektörlerdeki *gelişme analizleri* yani bu analizlerin yapılması da, ekonomi ilminin başlıca görevlerinden birisidir.

Gerçi bu tanımlar, elbette yüzeysel olup, ekonomi ilminin ayrıntılı tanımı ve anlamları için yeterli değildir. Bununla birlikte, *ekonomik coğrafya* ile onun önemli bilim alanlarından birisi olan **Türkiye Ekonomik coğrafyası** (=Türkiye iktisadî coğrafyası) bilim alanının konusunu belirleyip, ekonomi ilmiyle bağlarını kurabilmek bakımından, bu tür basit tanımlara kesinlikle gerek bulunmaktadır. Çünkü, hem ekonomi bilimleri ve hem de ekonomik coğrafya ilminin bilim alanları, çoğunluğu ortak olan bilim konularını incelemekte, veya araştırmaktadırlar. Hiç kuşku yok ki bazı iktisadî konular, doğrudan doğruya coğrafya ilmini ve dolayısıyla da coğrafyacıyı ilgilendirmez. Örneğin, *fiyat oluşum kuramları* ya da faiz ve faiz rantları, bankacılık kambiyo işlemleri gibi. Bununla birlikte, örneğin **ekonomik kaynaklar**, hem iktisat bilimlerinin ve hem de iktisadî coğrafya ilminin, ortak inceleme konularıdır. Ancak, hatırlanacağı üzere *ekonomi ilmi* bu kaynakları, öncelikle *kazanç sağlayıcı* yönden, yani *kârlılık ilkesi* esasına göre ele alıp, **kârlı işletmecilik yöntem ve ilkeleri** açısından incelerken; ekonomik coğrafyacı bu kaynakları, **oluşum ve dağılım** ilkesi yönünden incelemektedir. Demek oluyor ki, her iki ilmin araştırma yöntem ve ilkeleri arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır. Bunların, *ifade teknikleri farklılıkları* parametresi (değişkeni) üzerinde ise, ayrıca durmak gerekir. Örneğin *madenler*: iktisadî coğrafyanın olduğu kadar, iktisat ilminin de inceleme konusudur. Ancak, bu konularla ilgili iktisat ilmi araştırmalarında; bir demir cevheri, petrol, kromit, bor bileşiği... **dağılım haritaları** yer almaz. Veri tabloları ve bunların grafiklerle ifade edilişi pek az yer alır. Oysa, bunlar ve benzeri **teknik ifade şekilleri**, yazılı ifade metinleri arasına serpiştirilmiş biçimde, coğrafya ilminin, başlıca **olmazsa olmaz teknik ifade şekilleri** arasında bulunmaktadır.

Her iki ilim arasındaki farklılıklara dikkatleri çektikten sonra, şimdi, **ekonomik=iktisadî coğrafya nedir** sorusunu ele alabiliriz:

Bu konuda bilinmesi gereken ilk özellik, tek bir tanım ya da daha fazlası ile ilmin ne olup olmadığının aydınlatılmasının mümkün olamayacağıdır. Ancak yine de, bazı tanımlar yapılması, hatırlanacağı üzere bilimde, **öncül hedef** olarak göz önüne alınır. O halde, şu iki tanımı analiz etmeye çalışalım:

- **Ekonomik coğrafya ekonomik kaynaklar ve bunlara dayanan ekonomik faaliyetlerin; yeryüzü geneli, ülkeler ya da bölgeler bazında dağılımı, dağılımın gösterdiği farklılık ve benzerlikler ile bunun sonuçlarını inceleyen coğrafya bilim alanıdır.**
- **Ekonomik coğrafya, ekonomik olguların küresel ve bölgesel dağılımını inceler.**⁶
- **Ekonomik coğrafya=iktisadî coğrafya bilim alanları** olarak, öncelikle şunlar hatırlanabilirler:

6 *Ekonomik olgu*: Henüz işletilmeye açılmamış ekonomik potansiyel kaynaklar ile işletilmeye açılmış bütün ekonomik kaynakları ifade eder.

Küresel dağılım: Yeryüzü genelindeki dikey ve yatay dağılımları ifade eder.

Bölgesel dağılım: Bir kıtanın bölgelerine göre dağılım ya da bir ülke ve bölgelerine göre dağılım anlamına gelir.

- **Ziraat coğrafyası:** Tarım kültürüne kazandırılmış yeryüzü; yeryüzünün arazi kullanımı (land-use) bakımından incelenmesi; tarımsal üretime egemen olan doğal ve beşerî etmenlerin incelenmesi gibi tanımları yapılabilir. **Konusu; ekip biçme-ekip dikme, hayvan yetiştiriciliği, su ürünleri avcılık ve yetiştiriciliği, tarımsal ormancılıktır denilebilir.**
- **Sanayi coğrafyası:** Sanayi üretim etkinliklerinin doğuşu ve dağılışı; kuruluş koşulları; yol açtığı sosyal ve ekonomik değişim gibi konuları inceler.
- **Ulaşım coğrafyası:** Ulaşımın doğal ve beşerî koşulları ile çevrede yaptığı değişiklikler gibi konuları inceler.
- **Turizm coğrafyası:** Turistik doğal ve beşerî kaynaklar ile bunların dağılışını inceler.
- **Doğal kaynaklar:** Çağdaş sanayi üretim etkinliklerinin başlıca doğal hammadde kaynakları olan bu zenginliklerin; dağılışı ve bu dağılışın nedenleri söz konusu edilir. *Madenler, enerji kaynakları, ormanlar, su ürünleri* gibi başlıklar altında incelenirler.

Bu genel girişten sonra, esas konumuz olan **Türkiye ekonomik coğrafyası** eğitim ve öğretim programına geçebiliriz: Az önce sözü edilen *ekonomik=iktisadi kaynaklar*, küresel zeminde ve boyutlarda incelenebilecekleri gibi, bir kıta ya da ülke genelinde de incelenebilirler. Burada da yapılmak istenen, bir ülke yani **Türkiye genelinde, dağılışı ve sebep-sonuç düşünce ilkeleri dahilinde, ülkenin ekonomik kaynaklarının incelenmesi olacaktır.**

3. Türkiye Ekonomik Coğrafyasının Başlıca Kaynakları

Gerçi coğrafya ilmi, komşu ilimlerden sürekli bilgi ve görüş aktaran bir ilim değildir. Şayet, bugün bu yola sapılarak, yerleşmiş coğrafi düşünce yöntem ve ilkelerine karşın meydana getirilen çalışmalar varsa; bunlar, coğrafya ilmi sayılamazlar. Ancak bu bakış açısı, coğrafi araştırmalarda komşu bilimlerin araştırmalarından, ya da teknik bir takım kuruluşların hazırladığı dokümandan yararlanılmaz anlamına gelmez.

Özellikle biraz sonra tanıyacağımız kamu kuruluşlarımız, *Türkiye Ekonomik Coğrafyası* araştırmalarının bilimsel temeller üzerine oturtulmasında, büyük rol oynamışlardır ve bu işlevleri, gelecekte de devam edecektir. Hatta, bunlarla benzer işlevleri bulunan dünya ülkelerindeki benzerleri, *sistemik yöntem* uygulanarak yapılan dünya ölçüsündeki coğrafi araştırmaların da, başlıca veri sağlama kaynakları arasında yer alırlar. Yine, ayrıca burada kaydetmek gerekir ki, örneğin Türk ve Türkiye tarihi araştırmalarında, *bilimsel kaynaklar* olarak; *mühime defterleri, salnameler, seyahatnameler ve vakfiyeler* ... ne derecede önemli iseler, Türkiye Coğrafyası araştırmalarında da, aşağıda özetle tanıttığımız teknik kuruluşlarımızın, *coğrafyacının yararlanacağı yardımcı doküman kaynakları da, o derecede önemlidir.* Demek ki, Cumhuriyet devrinde bazı teknik kuruluşların kurulması, veya geliştirilmeleri; Türkiye coğrafyası ilminin ülkemizde gelişmesine, büyük katkılar yapmışlardır.

Şimdi bunları, özetle tanıyalım:

• TÜİK (Türkiye İstatistik Kurumu)

Ekonomik sektörlerdeki büyüme, ya da gerileme durumu, her sektör için derlenmiş olması gereken, **üretim verilerinin istatistiksel yöntemlerle değerlendirilmesi** sonuçlarına dayandırmasıyla anlaşılabilir. Bu tür sosyal ve ekonomik amaçlı verilere, Cumhuriyet devri öncesinde de ihtiyaç duyuluyordu. Ancak, devlet yönetiminin her teşkilât ünitesi, çoğunluğu eksik ve yanlış olan bu tür verileri, kendi bünyesinde derliyor ve kaydediyorlardı. Örneğin, daha **Kanunî devrinde** (1520-1566), her *liva merkezi* (sancak)'inde, **istatistik kalemleri kurulmuştu.** Ama eksik derlenen ve yanlış kaydedilen veriler, daha Tanzimat devrine kadar (1839-1877), büyük çoğunluğuyla yayımlanmamıştı.

Oysa, her çeşit istatistik veriyi (nüfus, tarım, sanayi, madenler, çalışma hayatı, kültür, eğitim vbg.) derlemek, değerlendirmek ve ilgili kuruluşlarla bilim çevrelerinin hizmetine (kullanımına) sunmak için, mutlaka